

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI ZAMONAVIY LEKSIKOGRAFIYASINING HOLATI VA RIVOJLANISH YO'NALISHLARINING CHOG'ISHTIRMA TAHLILI**Jumaboyeva Dildora Munis qizi**

Urganch Ranch Texnologiya Universiteti.

Leksikografiya tillarning boyligini o'rganish va tizimlashtirishga xizmat qiluvchi muhim ilmiy sohalardan biridir. Ingliz va O'zbek tillarining leksikografik rivojlanishi o'ziga xos tarixiy, madaniy va texnologik omillarga asoslangan. Ushbu maqolada ushbu ikki tilning leksikografiyasi chog'ishtirilib, ularning umumiy jihatlari va farqlari tahlil qilinadi. Ingliz tili dunyo miqyosida eng keng tarqalgan til bo'lib, uning leksikografiyasi ham juda rivojlangan. Oxford, Cambridge, Merriam-Webster kabi lug'atlar zamonaviy tilni o'rganish uchun juda boy manba hisoblanadi. Onlayn lug'atlar va mobil ilovalar foydalanuvchilarga oson va tezkor qidiruv imkoniyatini beradi. Ingliz tilidagi katta hajmdagi matn korpuslari ilmiy tadqiqotlar va avtomatik tarjima tizimlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

O'zbek tili, o'z tarixiy rivojlanish yo'lida, so'nggi yillarda yangi bosqichga ko'tarildi. O'zbek tili Markaziy Osiyodagi eng qadimiy va boy tillardan biri hisoblanadi. Bu tilning leksikografik rivojlanishi tarixiy jarayonlarga, ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarga chambarchas bog'liqdir. Leksikografiya – bu lug'atlar tuzish va ularni o'rganish bilan shug'ullanadigan soha bo'lib, har qanday tilda leksik boyligni tizimlashtirishda muhim ahamiyatga ega. O'zbek tili leksikografiyasining ildizlari qadimgi turkiy yozma manbalarga borib taqaladi. Qadimgi turkiy tillarda yaratilgan “Orxon-Enasoy yozuvlari” va Mahmud Koshg'ariyning “Devonu lug'otit turk” asari bu borada ilk namunalar hisoblanadi. Ushbu asarlar nafaqat tilning leksik boyligini, balki turkiy xalqlarning madaniy va ijtimoiy hayotini ham aks ettirgan. Mahmud Koshg'ariy asarida o'zbek tilining qadimgi shakli bo'lgan qarluq-uyg'ur lahjasi haqida ma'lumotlar berilgan. Bu lug'atda tilning grammatik tuzilishi, so'zlarning ma'nolari va ularning qo'llanilishi haqida batafsil ma'lumotlar keltirilgan.

Sovet davrida o'zbek tili leksikografiyasi yangi bosqichga ko'tarildi. 1920-1930-yillarda o'zbek tilining grammatikasi va lug'atini o'rganishga katta e'tibor qaratildi. Shu davrda yaratilgan lug'atlar orasida “Ruscha-o'zbekcha lug'at” va “O'zbekcha-ruscha lug'at” alohida o'rin tutadi. Bu lug'atlar ikki til o'rtasidagi til ko'prigi vazifasini bajardi va o'zbek tilining leksik boyligini tizimlashtirishda muhim qadam bo'ldi. 1959-yilda chop etilgan “O'zbek tilining izohli lug'ati” esa leksikografiya sohasidagi eng yirik ishlardan biri bo'ldi. Ushbu lug'atda o'zbek tilining 60 mingga yaqin so'zi o'zining grammatik va semantik tavsifi bilan keltirilgan.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, o'zbek tili davlat tili maqomini oldi va leksikografiya sohasidagi ishlar yangi bosqichga ko'tarildi. 1989-yilda qabul qilingan “Davlat tili to'g'risida”gi qonun asosida o'zbek tilining lug'at boyligini boyitish va rivojlantirishga qaratilgan dasturlar ishlab chiqildi. Shu davrda o'zbek tilining izohli lug'atlari takomillashtirildi, yangi ixtisoslashgan lug'atlar yaratildi. Masalan, texnika, tibbiyot, huquqshunoslik va boshqa sohalarga oid lug'atlar chop etildi. Bu lug'atlar o'zbek tilining turli fan va sohalarda faol qo'llanilishini ta'minladi. Axborot texnologiyalari rivoji bilan bir qatorda elektron lug'atlar, mobil ilovalar va onlayn platformalarda o'zbek tilining leksikografik ma'lumotlari keng ommaga taqdim etila boshlandi. Bu esa tilni o'rganish va targ'ib qilishda katta ahamiyat kasb etdi.

Bugungi kunda o'zbek tilining leksikografiyasi oldida quyidagi asosiy vazifalar turadi. Tilning yangi so'z va iboralar bilan boyitilishini kuzatish va ularni lug'atga kiritish. O'zbek tilining xalqaro miqyosda qo'llanilishini ta'minlash uchun ikki va ko'p tilli lug'atlar yaratish. Elektron lug'atlar va sun'iy

intellektga asoslangan leksikografik tizimlarni rivojlantirish. Dialektlar va lahjalarni tizimlashtirish orqali o'zbek tilining barcha boyligini qamrab olish. O'zbek tilida ikki va ko'p tilli lug'atlar ishlab chiqilmoqda.

Raqamli lug'atlar va tarjima platformalari paydo bo'lishi foydalanuvchilarga qulaylik yaratmoqda. Yangi atamalarni shakllantirish va ularni tizimlashtirish jarayoni jadallashmoqda. Quyida ikki tilning leksikografiyasi o'rtasidagi asosiy o'xshashlik va farqlar ko'rib chiqiladi. Ingliz tilida dunyo bo'ylab foydalaniladigan boy resurslar mavjud, O'zbek tili esa bu borada rivojlanish bosqichida. Ingliz tilida sun'iy intellekt asosida avtomatlashtirilgan vositalar keng qo'llanilmoqda, O'zbek tilida bu texnologiyalar hali yangi bosqichda. Ingliz tili korpuslari juda katta va xilma-xil, O'zbek tili uchun bunday resurslar cheklangan. Ingliz tilining global ommabopligi uning leksikografiyasini rivojlantirishda qulay sharoit yaratadi, O'zbek tili esa asosan regional ahamiyatga ega. Sun'iy intellekt va katta hajmdagi ma'lumotlar bazasi asosida yangi leksikografik vositalarni ishlab chiqish davom etadi. Yangi matn korpuslarini yaratish, ikki va ko'p tilli lug'atlarni kengaytirish hamda milliy resurslarni raqamlashtirish muhim yo'nalishlardir. Ingliz va O'zbek tillarining leksikografiyasi turli rivojlanish darajasiga ega bo'lsa-da, har ikki tilda ham bu sohani boyitish uchun katta imkoniyatlar mavjud. O'zaro tajriba almashinuvi va texnologik hamkorlik bu tillarning leksikografik imkoniyatlarini yanada kengaytirishi mumkin. O'zbek tili leksikografik rivojlanishining tarixi boy va sarmazmundir. Bu jarayon tilning rivojlanishi va uni ilmiy o'rganish bilan chambarchas bog'liqdir. Zamonaviy texnologiyalar yordamida o'zbek tili leksikografiyasi yangi yutuqlarga erishishi va xalqaro miqyosda o'z o'rnini mustahkamlashi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sternberg, R. J., Sternberg, K. (2016). **Cognitive Psychology**. Cengage Learning.
2. Uzbek Language Institute (various publications). **O'zbek tilining lug'ati**.
3. Wierzbicka, A. (1996). **Semantics: Primes and Universals**. Oxford University Press.
4. Yule, G. (2016). **The Study of Language**. Cambridge University Press.
5. Zhang, D. (2011). **Multilingual Lexicography: A Comparative Study of English and Chinese Lexicons**. Springer.